

Ronald R. Douglas, Norman Giesbrecht
Alcohol Research Center, Toronto, Canada

**LOKALNE PROGRAMY PREWENCJI
A PROGRAMY BADAŃ NAUKOWYCH
NAD ORGANIZOWANIEM DZIAŁAŃ
INTERWENCYJNYCH
W SPOŁECZNOŚCIACH LOKALNYCH**
**Opracowywanie skoordynowanych strategii
ułatwiających działania i integrujących badania**

Wstęp

Projekty badawcze dotyczące organizowania działań na poziomie społeczności lokalnych oraz wprowadzane w tych społecznościach programy działań zapobiegawczych mogą różnić się co do celów ogólnych, stylu prowadzenia działań, ram czasowych, powiązań z działającymi w społecznościach grupami i sposobu prowadzenia wewnętrznej oceny. Dotyczą często tych samych spraw i próbują uporać się z tymi samymi problemami. W rezultacie, istnieje potencjalnie spory obszar do podejmowania wzajemnie uzupełniających się wysiłków. W idealnym połączeniu interaktywnym, doświadczenia płynące z prowadzonego programu mogą, na przykład, posłużyć jako punkt wyjścia przy formułowaniu pytań badawczych i założeń, które będzie można rozpoznawać w toku badań naukowych. Z kolei, wyniki takich badań będzie można rozpowszechnić dla ułatwienia organizacji bardziej efektywnych programów działania.

**Badania naukowe dotyczące organizowania działań na poziomie
społeczności lokalnych**

Jak stwierdził Perry (1986), społeczność lokalna jest logicznym adresatem wysiłków podejmowanych celem zapobiegania nadużywaniu alkoholu i innych substan-

cji psychoaktywnych (AISP), ponieważ: a) problemy te mają w tych społecznościach charakter powszechny, b) działania zapobiegawcze są zawsze mniej kosztowne niż leczenie, c) problemy AISP związane są z zachowaniami społecznymi i jako takie przenikają społeczną tkankę, d) takie podejście może umożliwić nam zwalczanie pierwotnych przyczyn tych problemów. Z tych powodów, badania nad organizowaniem działań na poziomie społeczności lokalnych cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem.

Istnieje sześć potencjalnych celów ogólnych dla projektów badawczych związanych z organizowaniem na poziomie społeczności lokalnych działań mających na celu zapobieganie nadużywaniu substancji psychoaktywnych: (1) sprawdzanie hipotez i poszerzanie wiedzy, (2) zachęcanie ogółu społeczności do znaczącego udziału w podejmowanych podczas trwania całego programu pracach i ułatwianie tego uczestnictwa, (3) opracowanie i wdrożenie sposobów interwencji w odpowiedzi na potrzeby i priorytety określone przez członków społeczności i/lub pracowników naukowych programu, (4) umożliwienie członkom społeczności kontynuację wdrożonych programów, (5) przekazanie członkom społeczności, po zakończeniu badań, odpowiedzialności za prowadzenie tych programów, (6) opracowanie ramowych założeń, protokołów i materiałów, które mogłyby znaleźć zastosowanie w innych społecznościach. Głównym celem takich projektów badawczych jest ograniczenie zasięgu problemów związanych z używaniem AISP i kontrolowanie czynników przyczyniających się do ich rozpowszechnienia, a tym samym poprawa stanu zdrowia społeczności. Zdaniem autorów niniejszego artykułu, wszystkie inne cele mają wobec tego głównego charakter drugorzędny.

Warto zwrócić uwagę, że z wyjątkiem celów 1 i 5, wszystkie pozostałe podobne są do celów rutynowych programów i usług, wdrażanych na poziomie społeczności lokalnych. Główna różnica między nimi polega jednak na tym, że projekty badawcze zorientowane są zazwyczaj na sprawdzenie hipotez lub znalezienie podstaw dla odrzucenia teorii, podczas gdy programy działań na poziomie społeczności lokalnych zmierzają do promowania konkretnych działań, a także uświadamiania społecznościom ich potrzeb i interesów oraz reagowania na te potrzeby oraz wzmacniania siły przebiccia określonych grup i organizacji społecznych.

Poniżej przedstawiamy niektóre z działań o kluczowym znaczeniu dla realizacji założeń naukowego projektu badawczego, dotyczącego organizowania działań na poziomie lokalnej społeczności:

- Opracowanie wniosku projektu badawczego, który obejmowałby jego uzasadnienie, kryteria i warunki udziału społeczności w jego realizacji, metody współpracy ze społecznością, strategię obserwacji i oceny programu, oraz uzasadnienie planowanych działań i strategii.

- Opracowanie protokołu definiującego role głównych uczestników, takich jak pracownicy badawczy i oceniający, lokalni koordynatorzy programu i/lub aktywiści społeczni oraz członkowie lokalnej społeczności.

- Opracowanie i przeprowadzenie oceny potrzeb.

- Zdefiniowanie kluczowych parametrów interwencji, ponieważ trzeba będzie brać je pod uwagę przy planowaniu pomiarów stanu wyjściowego oraz strategii końcowej oceny skuteczności.

– Zebranie wiarygodnych danych odnośnie stanu wyjściowego, zmian zachodzących w etapach pośrednich oraz końcowego efektu działań.

– Wdrażanie przede wszystkim tych interwencji, które mają związek z celami programu badawczego i pozostają w związku z potrzebami i niedostatkami grup działających w społeczności lokalnej – w miarę rozpoznawania tych potrzeb w toku ich oceny i zbierania danych określających stan wyjściowy.

– Dbanie o aktywny udział ze strony społeczności i zapewnienie wystarczającego lokalnego wsparcia dla szkolenia, pomocy technicznej, opracowania materiałów i innych potrzeb.

– Ocenianie skuteczności wdrażanych interwencji zgodnie z wytycznymi, jakie przedstawił Johnson (1986): ocena formatywna dla oszacowania zebranych materiałów i reakcji społeczności lokalnej; ocena sposobu wdrożenia programu, ocena przebiegu programu dla oszacowania krótkoterminowych efektów prowadzonych działań oraz ocena wyników końcowych dla ustalenia, w jakim stopniu udało się zrealizować cele końcowe przyjęte w założeniach projektu.

Przeglądając tę listę można dojść do wniosku, że z wyjątkiem celu piątego (pomiar stanu wyjściowego, etapów pośrednich i końcowych wyników) i częściowo ósmego (ocena) główne punkty tej listy znalazłyby również zastosowanie przy planowaniu programów działań w społecznościach lokalnych. Kluczem do opracowania skutecznych programów zapobiegawczych w tych społecznościach są: opracowanie ram koncepcyjnych, szczegółowy plan akcji, oszacowanie potrzeb, przygotowanie planów interwencji, wdrożenie tych interwencji, mobilizowanie i wciąganie do współpracy członków społeczności oraz ocena skuteczności tych działań.

Główne wyzwania stojące przed naukowymi badaniami nad programami działań w lokalnych społecznościach

Projekty badań nad działaniami organizowanymi w lokalnych społecznościach stają w obliczu trudności związanych nie tylko z logistyczną stroną przedsięwzięcia, ale również konieczności zapewnienia sobie wsparcia, finansowania i panowania nad bardzo zróżnicowanymi wątkami działań oraz także związanych z bardziej podstawowymi problemami, do których muszą się ustosunkować Room, 1990.

Niektóre z tych wyzwań związane są z koniecznością pogodzenia ze sobą sprzecznych podejść do problemów ze strony głównych uczestników badań, utrzymania standardów naukowego podejścia w działaniach, osiągnięcia oczekiwanego w założeniach stopnia zaangażowania i współuczestnictwa ze strony społeczności, i zachowania równowagi w opisie wyników między aspektem naukowym i aspektem działań społecznych programu badawczego.

Radzenie sobie ze sprzecznymi poglądami

Jak stwierdzono, na przykład w artykule Grahama i wsp. (1990), pomiędzy głównymi partnerami programów badawczych nad organizacją działań w społecznościach

lokalnych (pracownikami naukowymi, aktywistami społecznymi i członkami społeczności) występują, czasami nie dające się pogodzić, różnice w oczekiwaniach i podejściu do problemów. Główną przyczyną tych różnic jest rozbieżność priorytetów głównych uczestników zdarzeń. Jeżeli przy tym poszczególne priorytety są ściśle związane z różnymi instytucjami lub systemami, to prawdopodobieństwo przezwyciężenia rozbieżności interesów przy użyciu tylko dobrej woli jest znikome.

Pracownicy nauki mogą obawiać się, że działania reprezentantów społeczności lub społecznych aktywistów prowadzić będą do zawikłania protokołu badawczego, niepotrzebnej zwłoki lub aktywności nie związanej z głównym nurtem badania.

W swoim dążeniu do wprowadzenia w życie programu działań, członkowie społeczności lokalnej mogą nie przejmować się specjalnie naukową wartością wyników i naukowymi rygorami prowadzenia badań. Zdarza się też, że namawiają personel naukowy do wyrażania zgody lub popierania programów niesprawdzonych i wdrażania działań w oparciu o niepełną informację (Penz i wsp. 1986). Kluczowymi czynnikami określającymi rodzaj działań podejmowanych w programach zapobiegawczych są często poglądy upowszechnione w społecznościach, a nie wyniki badań naukowych (Giesbrecht i Douglas 1990).

Zakres możliwych interwencji ograniczany jest dodatkowo tym, że cały szereg sprawdzonych w praktyce metod zapobiegania nadużywaniu substancji psychoaktywnych okazuje się często politycznie nie do przełknięcia dla osób mających podejmować decyzje w lokalnej społeczności (Howard i Barofsky 1989). Zatem projekt badawczy podlegać może nie tylko zawirowaniom na skutek działań nie do pogodzenia z naukowym charakterem badań, lecz również ulegać może rozwodnieniu, ponieważ potencjalnie skuteczniejsze sposoby interwencji są pomijane.

Z drugiej strony, członkowie społeczności mogą postrzegać wymagania naukowców jako utrudnianie ich wysiłków zmierzających do wdrożenia programów działań zapobiegawczych, mogą czuć się sfrustrowani przewlekłymi ramami czasowymi lub uważać, że naukowcy lekceważą ich sugestie (Goodstadt 1990).

Zachowywanie metodologicznych rygorów pracy naukowej

Naukowa integralność badań może ucierpieć na skutek nieodłącznych w takich przypadkach trudności z losowym doborem próby, nieuniknionych z czasem ubytków wśród respondentów i wskutek politycznych uwarunkowań, które mogą uniemożliwiać umieszczenie pewnych drażliwych pytań w kwestionariuszach, a także zapobiegać rozpowszechnieniu części wyników.

Określanie stopnia współuczestnictwa ze strony społeczności

Za idealne rozwiązanie uważać można wyposażenie społeczności w umiejętności i środki niezbędne do rozwiązania jej problemów. Jednakże w praktyce jest to nieosiągalne. Jest kilka po temu przyczyn: z natury rzeczy rozbieżne punkty widzenia na sprawę przekazywania władzy i odpowiedzialności; ryzyko pogmatwania działań

ośrodka naukowego na skutek przekazania kontroli instytucjonalnym agendum lokalnej społeczności; ograniczenia finansowe nie zapewniające czasu wystarczającego do osiągnięcia takiego stopnia uczestnictwa; oraz fakt, że nie wszyscy członkowie lokalnej społeczności mają wystarczające umiejętności, by włączyć się do działań w znaczący sposób. W odniesieniu do tego ostatniego punktu zaznaczyć należy, że wielu członków społeczności może mieć wrażenie, iż zadanie ich przerasta i nie są zdolni do uczestnictwa. W takich przypadkach mogą pozostawić rozwiązywanie problemów „ekspertom”.

Równoważenie środków przeznaczanych na badania i na programy działań

Utrzymanie równowagi między badaniami naukowymi a wdrażaniem programów interwencyjnych ma podstawowe znaczenie dla możliwości uogólniania wyników badań nad organizowaniem działań w społecznościach lokalnych. Równowaga taka nie musi jednak oznaczać równego przydziału środków dla obu członów projektu, lecz przyznanie każdemu z nich środków stosownych do zadań. Programowanie działań zapobiegawczych w środowisku lokalnej społeczności stwarza możliwości otrzymania dodatkowych środków od samej społeczności w procesie mobilizowania jej do działania. To z kolei pozwala na przesunięcie ograniczonych funduszy przyznanych na projekt badawczy do działań związanych z naukową stroną programu, takich jak dokonywanie oceny potrzeb, pomiary stanu wyjściowego, etapów pośrednich i wyniku końcowego oraz analizy danych. Ten sposób podziału środków może również zasługiwać na wsparcie dlatego, że społeczności, które zechcą powtórzyć skuteczne działania z fazy eksperymentalnej, nie staną w obliczu konieczności poszukiwania znacznego wsparcia finansowego z zewnątrz na organizowanie podobnych programów interwencyjnych.

Przedstawianie wyników

Publikowanie wyników badań powinno obejmować zarówno opis procesu badawczego i sposobów interwencji, jak i prezentację ostatecznych wyników. Czasopisma naukowe tradycyjnie ograniczają się jedynie do opisu wyników końcowych, co utrudnia, a nawet uniemożliwia powtórzenie skutecznej interwencji przez inne zespoły. Jeśli więc inni mają skorzystać z badań naukowych nad organizowaniem działań interwencyjnych w społecznościach lokalnych, zespół badawczy powinien opublikować dokładny opis tych interwencji w formie raportu wewnętrznego, lub w fachowym piśmiennictwie, ewentualnie w postaci materiałów zjazdowych.

Badania nad organizowaniem działań prewencyjnych w społeczności lokalnej prowadzone w prowincji Ontario

Obecnie prowadzone są dwa programy badawcze nad organizowaniem działań w społecznościach lokalnych w Ontario, których celem jest zapobieganie problemom związanym z alkoholem i substancjami psychoaktywnymi. Są to Homewood Health

Services Comprehensive Prevention Program (Wszeczhronny Program Zapobiegawczy Służby Zdrowia w Homewood) i Government of Ontario Anti-Drug Secretariat's Focus Community Program (Skierowany do Społeczności Lokalnych Program Anty-Narkotykowego Sekretariatu Rządu Ontario) (celowany w środowiska młodzieżowe).

Wygląda na to, że w obu programach z przyczyn omawianych uprzednio, część naukowa projektów została ograniczona na rzecz wdrażania programów interwencji. Przyczyn tych niedostatków należy szukać, jak się wydaje, w filozofii programowej, uwarunkowaniach politycznych i ograniczeniach finansowych.

Oba projekty powstały w oparciu o tę samą formułę integracyjną, według której pojedyncze interwencje, przeprowadzane wspólnie i/lub w bezpośrednim następstwie czasowym, dadzą pożądany efekt, podobnie jak te, które opisali Torjam (1986) oraz Goodstadt, Simpson i Loranger (1987). W programie Homewood opracowuje się, powiela i modyfikuje projekty specjalnie w tym celu. Ich ocena dotyczy jednakże głównie każdej interwencji oddzielnie, a nie szacowania ich łącznej siły oddziaływania.

Podobnie w Focus Community Program pojedyncze interwencje są przygotowywane i wdrażane jednocześnie. Jednakże ocena pojedynczych interwencji nie jest tu równie staranna jak w programie Homewood. W Focus Community Program prowadzi się jednak ocenę przebiegu procesu i mierzy stopień społecznej percepcji problemów, jak również niedostatki świadczonych usług, przed i po przeprowadzeniu interwencji. Wprawdzie oba programy pokazują, że można prowadzić działania na poziomie społeczności lokalnej, żaden z nich jednak, nie jest w stanie wykazać, że działania takie są w stanie ograniczyć powszechność występowania problemów alkoholowych i narkotykowych w tych społecznościach.

Lokalne programy zapobiegawcze i programy badań naukowych nad organizacją działań interwencyjnych w społecznościach lokalnych: Czy one się uzupełniają?

Główne wyzwania dla pomyślnej integracji lokalnych programów prewencyjnych z badaniami naukowymi zidentyfikować można na podstawie przebiegu programów naukowych Homewood Program i Community Focus Program, a także na podstawie przeglądu piśmiennictwa (np. Casswell i Gilmore 1989; Saltz 1988). W rezultacie otwiera się perspektywa stawienia czoła tym wyzwaniom i skutecznego integrowania lokalnych programów prewencji z programami badań naukowych nad organizowaniem społeczności lokalnych do działania.

Badania te, a w szczególności Homewood Program, dostarczą również dopracowanych metod interwencji, które można będzie łatwiej włączyć w przyszłych opracowaniach zbiorczego działania zapobiegawczego na poziomie społeczności lokalnej. Program Focus Community Action dostarczy sprawdzonej w działaniu metody dokonywania oceny potrzeb, jak również cennego wglądu w zaangażowanie społeczności do współpracy, co będzie można wykorzystać przy projektowaniu przyszłych programów,

Trudna sytuacja ekonomiczna i potrzeba zapewnienia podstawowych usług zdrowotnych będą miał znaczący wpływ na projektowanie badań naukowych nad organizowaniem działań w społecznościach lokalnych przez całe lata dziewięćdziesiąte. Programy te będą musiały więc spełnić następujące warunki:

– Przeznaczać fundusze głównej instytucji organizującej badania na zapewnienie właściwych standardów metodologicznych.

– Prowadzić takie interwencje, które przyczynią się do uzyskania wartościowych naukowo wyników, zapewniając jednocześnie korzyści dla społeczności lokalnych.

– Prowadzić takie interwencje, które nie wymagają znacznych funduszy na opracowanie i wdrożenie, a wykorzystują raczej środki społeczności.

– Wdrażać interwencje możliwie tanim kosztem, tak aby stać na nie było inne społeczności, jeżeli interwencje te okażą się skuteczne.

Podjęcie takich metod działania stworzy okazję zaangażowania lokalnych programów zapobiegawczych do udziału w programach badawczych, zapewni efektywne świadczenia obywatelom i znajdzie odniesienie do skuteczności całościowego, integracyjnego planowania działań zapobiegawczych.

Słowa kluczowe: lokalne programy prewencji / badania naukowe / alkohol / substancje psychoaktywne

Piśmiennictwo

1. Casswell, S., and Gilmore, L. *An evaluated community action project on alcohol*. Journal of Studies on Alcohol 50 (4): 339-346, 1989.
2. Giesbrecht, N., and Douglas, R.R. *The demonstration project and comprehensive community programming: Dilemmas in preventing alcohol-related problems*. Contemporary Drug Problems 17 (3): 421-459, 1990.
3. Goodstadt, M.S. *Addressing the problems of action research in the community: lessons from alcohol and drug education*. In Giesbrecht, N.; Conley, P.; Denniston, R.W.; Gliksman, L.; Holder, H.; Pederson, A.; Room, R.; and Shain, M., eds. Research, Action, and the Community: Experiences in the Prevention of Alcohol and Other Drug Problems. OSAP Prevention Monograph No. 4. DHHS Pub. No. (ADM) 89-1651. Washington, D.C.: Supt. of Docs., U.S. Govt. Print. Off., 1990. pp. 225-238.
4. Goodstadt, M.S.; Simpson, R.I.; and Loranger P.D. *Health promotion: A conceptual intervention*. American Journal of Health Promotion (Winter): 58-63, 1987.
5. Graham, K.; Saunders, S.J.; and Flower, M. *Approaches and agenda of researchers or evaluators versus those of community developers: Perspectives of the program developer, the program manager, and the program evaluator*. In: Giesbrecht, N.; Conley, P.; Denniston, R.W.; Gliksman, L.; Holder, H.; Pederson, A.; Room, R.; and Shain, M., eds. Research, Action, and the Community: Experiences in the Prevention of Alcohol and Other Drug Problems. OSAP Prevention Monograph No. 4. DHHS Pub. No. (ADM) 89-1651. Washington, D.C.: Supt. of Docs., U.S. Govt. Print. Off., 1990. pp. 196-212.

6. Howard, J., and Barofsky, I. *Protecting the Scientific Integrity of Community Intervention Studies: Confronting Social Realities*. Paper presented at the Methodological Issues in Community Prevention Trials for Alcohol Problems Conference, Berkeley, Calif., December 1989.
7. Hyndman, B.; Giesbrecht, N.; Bernardi, D.R.; Coston, N.; Douglas, R.R.; Ferrence, R.G.; Gliksmann, L.; Goodstadt, M.S.; Graham, D.G.; and Loranger, P.D. *Preventing substance abuse through multicomponent community action research projects: lessons from past experiences and challenges for future initiatives*. Contemporary Drug Problems (Forthcoming), 1992.
8. Johnson, C.A. *Objectives of community programs to prevent drug abuse*. Journal of School Health 56 (9): 364-368, 1986.
9. Pentz, M.A.; Cormack, C.; Flay, B.; et al. *Balancing program and research integrity in community drug abuse prevention: Project STAR approach*. Journal of School Health 56 (9): 389-393, 1986.
10. Perry, C.L. *Community-wide health promotion and drug abuse prevention*. Journal of School Health 56 (9): 359-363, 1986.
11. Room, R. *Community action on alcohol problems: The demonstration project as an unstable mixture*. In: Giesbrecht, N.; Conley, P.; Denniston, R.W.; Gliksmann, L.; Holder, H.; Pederson, A.; Room, R.; and Shain, M., eds. Research, Action, and the Community: Experiences in the Prevention of Alcohol and Other Drug Problems. OSAP Prevention Monograph No. 4. DHHS Pub. No. (ADM) 89-1651. Washington, D.C.: Supt. of Docs., U.S. Govt. Print. Off., 1990. pp. 1-25.
12. Saltz, R.F. *Research in environmental and community strategies for the prevention of alcohol problems*. Contemporary Drug Problems 15 (1): 67-81, 1988. Trojman, S.R. Prevention in the Drug Field. Monograph 1: Essential Concepts and Strategies. Toronto: Addiction Research Foundation, 1986.
13. Trojman S.R. (1986) *Prevention in the Drug Field*. Monograph 1: Essential Concepts and Strategies. Toronto: Addiction Research Foundation.